

Pašnāvības medijos – bez sensācijām

♦ **Tēma jāatspoguļo** nevis kā kriminālziņa, bet gan kā sabiedrības veselības problēma

ZANE MAČE

Žurnālistikā nav tematu, par kuriem nedrīkst rakstīt, taču jāzina, kāpēc par to tiek stāstīts. Jāizvērtē, ko, izlasot rakstu vai noskatoties raidījumu, iegūs sabiedrība? Viens no šādiem tematiem, par kuriem jārunā, ir pašnāvības. Ik gadu pasaulē fiksē vienu miljonu pašnāvību, liecina Slimību profilakses un kontroles centra (SPKC) dati. Pasaules Veselības organizācija Latviju ierindojusi trešajā vietā Eiropas Savienības dalībvalstu vidū pēc pašnāvību skaita uz 100 000 iedzīvotāju.

Princips – nenodarīt kaitējumu

Valsts policijas pārstāve Sīgita Pildava atklāj, ka pašnāvība ir biežs nāves cēlonis. Taču mediji nereti grēko – ziņo par konkrētu gadījumu, cilvēka izvēli aiziet no dzīves, nevis par problēmu kā tādu.

S. Pildava atzīst –, nezinot, kā stāstīt par problēmu, mediji nereti izvēlas to ignorēt. Kā rīkoties, atspoguļojot pašnāvību, nepārkāpjot ētikas normas? Daudzi pētījumi liecina – tas, kā mediji atspoguļo sensitīvas tēmas, arī tās, kuras saistītas ar pašnāvībām, var atstāt nopietnu ietekmi uz sabiedrību un tās veselību, skaidro Rīgas Stradiņa universitātes profesore Anda Rožukalne. Dažādu organizāciju pētījumos aplūkota mediju un sabiedrības veselības mijiedarbība. Un secinājumi bijuši iemesls, ka mediju ētikas kodeksos tieši pašnāvības atspoguļojums tiek uzskatīts par atsevišķu sadaļu, kur tradicionālie profesionālie principi, piemēram, precizitāte, ātrums, avotu daudzveidība, ir jāpārskata, izmantojot principu – lai nenodarītu kaitējumu, šajā gadījumā – lai neveicinātu citas pašnāvības.

Tāpēc pētījumos ieviesti jauni termini, viens no tiem – «copycat», kas nozīmē pašnāvību imitēšana vai pašnāvību infekcija, ko var izraisīt mediju saturs. A. Rožukalne min Austrijas pētījumu, kur desmit gadu analizētas tūkstošiem publikāciju. Gan raksti par pašnāvībām, gan reakcija pēc publikācijām parādīja ļoti skaidras kopsakarības. Tās saistītas lielākoties ar slavenību pašnāvībām.

«Salīdzinot publikācijas ar reāli izdarītiem pašnāvībām kaut kādā periodā pēc plaša atspoguļojuma, galvenais secinājums, ka atdarināšana ir atkarīga vispirms no tā, kādā formā ir atspoguļots [notikums], un atkārtoti [pašnāvības] tad, ja ir līdzīgs dzimums, vecums, un atkārtoti tieši to pašnāvības veidu», stāsta A. Rožukalne.

Tāpēc ir ieteikums maksimāli izvairīties no pašnāvību detalizā-

Latvijā nerunā par dzīvības vērtību, par nāvi

SKAIDRĪTE LASMANE, Latvijas Universitātes emeritētā profesore, vadošā ētikas jautājumu pētniece:

– Es neesmu pašnāvības tēmu daudz pētījusi. Bet mēs esam vienai Britu universitātes grāmatai kopīgi ar manu studenti uzrakstījušas rakstu par vientulību. Pašnāvība noteikti ir saistīta ar cēloņiem. Manuprāt, ja cilvēks ir aktīvs, iesaistās, darbojas, viņam nav laika būt vientuļam un gremdēties savās traumās. Pašnāvība ir ļoti lielas traumas rezultāts vai... arī mode. Ar vientulību ir tāpat. Briti pievērš ļoti lielu uzmanību vientulībai un tās pieaugumam. Mediji Latvijā par to nerunā, varbūt esmu palaidusi garām. Jautājums – kā par šo tēmu runāt? Cik daudz ir refleksīvu jautājumu par dzīvības vērtību, par nāvi! Kā Latvijā runāt par nāvi? Kas ir nāve? Tas ir tas, ko es ar mediju kultūru saprotu – kaut kāda nenozīmīga ierēdnīša informācija ir it kā nozīmīgāka par šo pārdomu tematu. Ir taču speciālisti Latvijā, psihologi, kas varētu par to teikt. Un ne tikai ģimenes radiatoraidījumā. Ir tūkstošiem blogu, kur jaunieši stāsta par savu vientulību. Mēs esam pētījušas, kāpēc viņi par to runā. Viena daļa mēģina pievērst sev uzmanību, piesaistīt sekotājus, iegūst atsaucis. Daudziem blogiem ir daudz komentāru, tā ir arī netieša vēlēšanās par šo komunicēt. Bet, ja tu neproti savu vientulību, izolētību vai trauma kaut kā ārstēt, tad krājas.

Kādreiz arī vairāk lasīja, identificējās ar to, ko lasa. Vācu romantisma kultūrā bija ļoti daudz estētikas. Šillers, Gēte, kas kolosāli veidoja kultūru ar jēgas piešķiršanu kaut kam. Piemēram, mīlestībai, cilvēka dzīvībai, bet tagad tā nav. Nav literatūras, ar ko cilvēki identificējas. Ir influenceri, kas raksta par vientulību. Un tas nav ne Šillera, ne Gētes līmenis. Un es domāju arī par to, cik vieglprātīgi Latvijā līdzietību nīcināja laukā – ar to pašu Cibiņu, kas tagad kļuvis gandrīz par stereotipu, ka tādām nevajag būt. Ar ko tagad var identificēties, lai būtu līdzietīgs?

UZKLAUSĪJUSI SĪGITA ROKE

cijas, kas it kā ir pretēji žurnālistikas principiem. «Ir pašnāvības, kuras ir svarīgs notikums, un tās tiek atspoguļotas, taču nevajadzētu stāstīt par veidu,» skaidro pētniece. Jāizvairās no dramatiskiem virsrakstiem, attēliem, kas ir sensacionāli vai izskaistina, pašnāvību piešķir glamūru. Īpaši tad, ja tas saistīts ar lielu slavenību, ar kuru kāds vēlas identificēties.

Svarīgi piedāvāt palīdzību

Lai no iepriekš minētā izvairītos, pētnieki iesaka pašnāvības atspoguļot nevis kā kriminālziņu, apzīmējot notikumu, vietu un apstākļus, bet atainot to kā sabiedrības veselības problēmu. Un tas jā dara ļoti uzmanīgi, neapkrastot sīkas detaļas. A. Rožukalne iesaka – nav vēlams publicēt atvadu vēstuli, ja tāda atstāta un nonākusi mediju rīcībā. Par atvadu

vēstuli var informēt, minot, ka tā nodota izmeklētājiem, bet tās saturu nevajag atklāt.

Nav ētiski rakstīt par sērojošiem tuviniekiem, draugiem, bērēm, jo arī tas var veicināt nestabilitu personu vēlmi nonākt līdzīgā situācijā. Ir vēl viens risks, ko pētījumos min līdzās pašnāvības sensacionalizācijai un dramatizācijai – svarīgi analizēt statistiku un izvairīties no tādiem vārdiem kā «epidēmisks pašnāvību vilnis» vai «trauji kāpjotši dati». Labāk ļoti precīzi pateikt, par cik paliecināties pašnāvību skaits.

Runājot par pašnāvību iemesliem, tiek ieteikts maksimāli tos analizēt un izvairīties no tekstiem, ka aiziešana no dzīves ir neizskaidrojama vai ka tas ir pēkšņs lēmums. Speciālisti apgalvo, ka stāstā daudz pazīmju, kuras liecina par risku izdarīt pašnāvību, bet tās ne-

FOTO – JŪNASS PALMS

mām, tā ir mediju atbildība, saka A. Rožukalne.

Jādomā par aizgājēja tuviniekiem

Runa ir arī par sociālajiem medijiem, kas kļuvuši par publisku sērošanas vietu. To īpašniekiem šādām platformām būtu jāpievērš lielāka uzmanība, lai tās palīdzētu un sniegtu atbalstu.

Valsts policijas pārstāve Sīgita

Pašnāvības medijos – bez sensācijām

DER ZINĀT

Pazīmes, kas var liecināt par iespējamu pašnāvību:

- runāšana par nāvi un vēlmi mirt;
- informācijas meklēšana par iespējamām pašnāvības metodēm;
- bezcerība, nolemtība;
- runāšana par sevi kā slogu citiem;
- alkohola un narkotiku pārmērīga lietošana;
- pārmaiņas ēšanas un gulēšanas paradumos;
- izteiktas garastāvokļa svārstības;
- pēkšņa prieka, laimes un miera izjūta pēc ilgstošas nomāktības perioda;
- intereses zudums par lietām, kas agrāk bijušas nozīmīgas;
- pēkšņi zvani, tikšanās, atvaidīšanās, atvairošanās;
- pēkšņa savu lietu kārtošana;
- mīļāko, nozīmīgāko mantu pārdošana, atdošana, dāvināšana.

Pazīmes, kas var liecināt par iespējamu pašnāvību pusaudžiem:

- personības izmaiņas;
- skolas kavējumi, nespēja koncentrēties, sekmju pasliktināšanās;
- biežas sūdzības par dažādiem simptomiem, kas saistīti ar emocijām (sāpes vēderā, galvassāpes, nogurums u. c.);
- interešu zudums;
- negatīvi, sevi noliedzīgi izteikumi, piemēram, «Es vairs negribu būt jums kā problēma», «Nekam nav nozīmes», «Nekam nav jēgas», «Es jūs vairs neredzēšu» u. tml.;
- vardarbīga rīcība, dumpinieciska uzvedība, bēgšana no mājām.

AVOTS: SPKC.

Nozīmīgākie nosacījumi atbildīgai ziņošanai par pašnāvībām

- izvairīties no sensacionāla izteiksmes stila un pašnāvību normalizēšanas;
- detalizēti neapprakstiet pašnāvības metodes un vietu;
- izmantojiet iespēju izglītēt sabiedrību;
- izvairīties no rakstu par pašnāvībām izvietošanas redzamākajās vietās;
- īpaši kritiski izvērtējiet fotogrāfiju vai videomateriāla izvietošanas nepieciešamību;
- ar piesardzību ziņojiet par populāru cilvēku pašnāvībām;
- cieniet pašnāvībā mirušā piederīgos un līdzcilvēkus;
- nodrošiniet auditoriju ar informāciju, kur meklēt palīdzību krīzes situācijā;
- atcerieties, ka mediju pārstāvji paši var ietekmēties no stāstiem par pašnāvībām.

AVOTS: SPKC.

teic S. Pildava. Viņa uzskata, ka tā tiek traumēti palikušie, kuri, iespējams, jau tā cinās ar vainas izjūtu. Policijas pārstāve iesaka –, stāstot par pašnāvību, jāpievēršas tās cēloņiem vispārīgā rakursā, nefokusuļoties tikai uz konkrētu gadījumu. Drīzāk jārunā ar speciālistiem, kas var minēt pazīmes, kuras signalizē par to, ka cilvēkam ir depresija un ir risks, ka viņš var mēģināt labprātīgi atstāt šo pasauli. Laikus pamanīti signāli pašnāvību var novērst.

Annija Petrova, Latvijas Radio žurnāliste, ikdienā atspoguļo sensitīvus tematus. Viņa saka – jābūt skaidram mērķim, kāpēc par to stāsta. Ko sabiedrība iegūs no šī notikuma apraksta? Vai viena indivīda tiesību pārkāpums ir tā vērts? Par to jāizšķiras žurnālistam, saka A. Petrova.

Viņa īpašu uzmanību pievērš stāsta varoņa identitātei. Pat tad,

ja varonis vai miruša cilvēka gadījumā viņa tuvinieki piekrit runāt ar savu vārdu un uzvārdu, jādomā, vai identificēšana ir vajadzīga. Jāizsver, cik sīkas detaļas atspoguļot. Svarīgi tās izvēlēties tik daudz, lai lasītājs vai klausītājs tematu saprastu un stāsts nebūtu sensācija.

A. Petrova saka – ja nav skaidrs, kā rīkoties, žurnālistam ar kādu jākonsultējas. Tas var būt pieredzējušāks kolēģis, galvenais redaktors vai nevalstisko organizāciju pārstāvis, kas pārzina konkrēto tēmu. Vienas receptes nav, katrs gadījums jāizvērtē individuāli. ♦

Mediju atbalsta fonda ieguldījums no Latvijas valsts budžeta līdzekļiem. Par šo publikāciju saturu atbild Latvijas žurnālistu asociācija.

MAF

Pašcenzūra, informācijas un kapacitātes trūkums

SAGATAVOJUSI ANITA ROZENTĀLE

Vairāku reģionālo laikrakstu redaktors atklāj, ka policija ziņās par pašnāvību gadījumiem nesniedz un tikai tad, ja žurnālisti paši kaut kā par to uzzina, skatoties, ko un kā darīt. Lielākoties tomēr nerakstot par šo tēmu, ne «Bauskas Dzīvē», ne Liepājas reģiona «Kursas Laikā», Aizkraukles «Staburagā», Jelgavas reģiona «Zemgales Ziņās» sen nav bijis šāda raksta.

Tas rada diskomfortu

Kā vēl viens iemesls nerakstīšanai tiek minēts arī kapacitātes trūkums redakcijās, jo pašnāvību cēloņu meklēšana, analīze, intervijas ar speciālistiem prasa lielu iedziļināšanos un daudz laika, kā arī emocionālo spēku. Tomēr, kā atklāj lasītāju aptauja, kuras rezultāti skatāmi grafikā, mūsu lasītāji uzskata, ka par šo problēmu ir jāraksta, nav jāizliekas, ka pašnāvības neeksistē.

Gulbenes novada laikraksts «Dzirkstele», šķiet, no apskatīto reģionu avīzēm visvairāk centies atspoguļot pašnāvību tematu, inter-

vējot speciālistus, psihologus, medikus, kuri norāda, ka uz pašnāvībām vairāk ir tendēti cilvēki ar psihosomatiskām vai psihiskām saslimšanām, kas nav laikus ārstētas. Tālab tuviniekiem, iespējams, vairāk jāuzmana, lai ārstēšanās notiktu. Avīzē bijusi arī publikācija par to, ka Gulbenē sabiedrības kopīgiem spēkiem izdevās novērst pašnāvības mēģinājumu. «Dzirksteles» žurnāliste Diāna Odumiņa ir diezgan daudz strādājusi ar jūtīgo pašnāvību tematu, rakstījusi par to, gan meklējot un atklājot cēloņus, gan cenšoties parādīt, ko darīt, lai pašnāvību iespējamos gadījumus mēģinātu paredzēt un novērst.

Lasītāju viedoklis par pašnāvību gadījumu atspoguļošanu presē

Aizkraukles, Alūksnes, Bauskas, Gulbenes, Liepājas un Valkas reģiona laikrakstu interneta vietnēs tika publicēta lasītāju aptauja «Vai, jūsuprāt, laikrakstā jāatspoguļo pašnāvību gadījumus?»	
Atbildes sniedza 1043 respondenti, publicējam rezultātus:	
«Vai, jūsuprāt, laikrakstā jāatspoguļo pašnāvību gadījumus?»	
Jā, anonīmi un ar psihologa komentāru	615
Jā, tas palīdzētu novērst dažus gadījumus nākotnē	256
Kategoriski nē!	172

Viņa stāsta: «Pašnāvību, sevišķi bērnu pašnāvību, tēma ir ļoti jutīga, par to ir grūti rakstīt, tas ir diskomforts. Un vēl nesen šī tēma bija tabu. Kad 90. gadu beigās biju ziņu aģentūras BNS ārštata autore, mums tur bija noruna par to vispār nerakstīt. Tika uzskatīts, ka šāda informācija var izraisīt jaunu gadījumu sēriju, jo šeit tomēr ir runa par psihisku nelīdzsvarotību. Pirmo reizi «Dzirkstele» par šo tēmu tiku rakstījusi tīri intuitīvi 90. gadu sākumā, kad pašnāvību pakaroties bija izdarījis pusaudzis.»

Upura ciešanas un vēlme noklusēt Savukārt «Neatkarīgo Tukuma Ziņu» redaktore Ivonna Plaude atklāj, ka, par pašnāvībām nerakstot neko. Un tam ir vairāki iemesli, viņa skaidro: «Pirmkārt, tas ir ētiskais aspekts, kura dēļ, iespējams, varam runāt arī par zināmu pašcenzūru. Proti, ievērojam principu – nepadzīlini upura ciešanas, par upuri šajā gadījumā uzskatot ne jau pašu pašnāvnieku, bet viņa tuviniekus.

Otrs iemesls, kura dēļ sabiedrība neuzzina par vairākiem pašnāvību gadījumiem, ir ilgus gadus policijā noteiktā kārtība par šiem gadījumiem sabiedrībai neziņot. No vienas puses raugoties, šādas attieksmes iemesls ir gluži tāds pats kā žurnālistiem – lai papildus nesāpinātu tuviniekus, bet, domājams, ka šai tradīcijai – kaut ko noklusēt – saknes meklējamas padomju gados, kad mēs – «vislaimīgākā tauta» – dzīvojam «vislaimīgākajā valstī». Un pašnāvības, protams, bija klajā pretrunā ar šādu uzstādījumu. Starp citu, pirms vairākiem gadiem šo noklusēšanas politiku asi kritizēja starptautiskie cilvēktiesību eksperti.» ♦